

ВІДГУК

офіційного опонента Обухівської Антоніни Григорівни на дисертаційне дослідження Аль-Мраят Олени Борисівни «Особливості формування графомоторних навичок у дітей з аутизмом», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 - спеціальна психологія

Дисертаційна робота О. Б. Аль-Мраят є самостійним дослідженням, присвячене важливій в науковому та практичному планах проблемі знаходження психологічних і нейропсихологічних чинників підвищення ефективності навчального процесу учнів з аутичними розладами.

Актуальність дисертаційного дослідження не викликає сумнівів. Вона визначається тим, що, незважаючи на те, що в останнє десятиліття в вітчизняній шкільній освіті відбуваються істотні системні зміни, що зачіпають, в тому числі, і систему підвищення академічної успішності різних категорій школярів, проблема формування навчальної діяльності дітей з аутизмом залишається нез'ясованою і мало вивченою. Це пояснюється, зокрема, тим, що сучасні аутологічні дослідження в основному спрямовані на розв'язання важливих завдань, пов'язаних з формуванням мовленнєвих компетентностей у дітей з аутизмом, з подоланням у них труднощів у сфері соціально-емоційної комунікації. Сучасні вітчизняні та зарубіжні дослідження містять вагомі експериментальні дані щодо методів надання комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом різних вікових категорій. Водночас проблема формування навчальної діяльності дітей з аутизмом, специфіки оволодіння ними програмовим матеріалом в освітніх шкільних і дошкільних закладах, вивчення причин труднощів в оволодінні програмовим матеріалом та шляхи їхнього запобігання і корекції не знайшла своєї теоретико-методичної розробки. Тому звернення авторки дисертації до актуальної проблеми пошуку нейропсихологічних і психолого-педагогічних чинників і умов підвищення академічних досягнень учнів з аутизмом видається продуктивним дослідницьким ходом в традиціях як вітчизняної, так і зарубіжної психології. Відтак, дисертаційне дослідження О. Б. Аль-Мраят має безумовну науково-практичну цінність, є актуальним та перспективним.

Вірогідність, об'єктивність і надійність результатів дослідження не викликають сумнівів, оскільки забезпечені системним аналізом теоретичного матеріалу, значною джерельною базою, комплексним застосуванням емпіричних і теоретичних, кількісних і якісних методів, а також можливістю впровадження отриманих результатів у процес підвищення кваліфікації спеціальних психологів і корекційних педагогів, про що свідчать довідки про впровадження. Дисертаційна робота має чітку структуру та взаємоузгодженість ключових компонентів – об'єкта, предмета, мети, завдань, висновків дослідження, що детерміновані основним текстом дисертації, що надало їй цілісності і завершеності.

У Розділі 1 здобувачкою доводиться, що на сьогодні у вивченні проблеми розладів аутичного спектру не може бути досягнуто успіху на шляху окремих, ізольованих і однобічних досліджень, що проводяться у межах тільки педагогічних, нейропсихологічних чи медичних наук. Як правильно зазначає дисертант, сучасний стан науки і складність самої проблеми потребує здійснення мультидисциплінарних досліджень і організації цих досліджень на різних рівнях біологічного і соціального в їхній діалектичній єдності. Дисертаційна робота О. Б. Аль-Мраят «Особливості формування графо-моторних навичок у дітей з аутизмом» в певній мірі є таким підходом до даного виду досліджень аутизму. Аналізуючи та узагальнюючи наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних аутологів, О. Б. Аль-Мраят здійснено спробу всебічно охопити питання, що вивчалися. Важливим є те, що, не дивлячись на багатоаспектність підходів у вирішенні цих питань, дослідження авторкою проведене й описане з єдиних позицій нейропсихологічного і психолого-педагогічного підходів діагностики і формування. Дисертаційна робота, здійснена на основі єдиного теоретичного підходу, на нашу думку, є найбільш перспективною, оскільки дозволила авторці всебічно представити результати аналізу напрямів наукового узгодження дискусійних поглядів і підходів у розв'язанні важливих проблем аутології і розкрити здобутки й проблеми практики шкільного навчання дітей з аутизмом.

У Розділі 2 дисертантка, вивчаючи стан сформованості графо-моторного рівня організації письма у молодших школярів з аутичними порушеннями, врахувала можливість досліджувати цілісний процес навчання дітей з РАС як

дискретний. У її дослідженні такою окремою частиною цілком правомірно визначено діагностику і корекцію труднощів оволодіння графо-моторною навичкою (ГМН), яка є виконавчою кінцевою ланкою, що впливає на процес письма в цілому, а як базова інваріантна дія позначається на результативності засвоєння інших навчальних предметів учнів з аутизмом.

У цьому розділі дисертації представлена емпірична верифікація висновків, сформульованих в Розділі 1. Базуючись на моделі засвоєння знань як результату та на матеріалах якісно-рівневого аналізу матеріалів КЕ за критеріями самостійності, повноти і міцності оволодіння програмовим матеріалом з граматики та орфографії, здобувачкою вперше в учнів ЕГ визначені ранжовані рівні засвоєння: I рівень – пасивно-репродуктивний (ЕГ – 81 %; КГ – 94 %); II рівень – репродуктивний (64 %; і 78 %); III рівень – репродуктивно-продуктивний (24 % і 60 %); IV рівень – продуктивний (5% і 12 %).

Водночас, в контексті виявленого стану засвоєння програмового лінгвістичного матеріалу, здобувачкою експериментальним шляхом з'ясовано, що на усіх рівнях організації багаторівневого рухового акту письма наявні труднощі його здійснення, що знайшло свій прояв в різних порушеннях ГМН. За об'єктивними показниками дисертантом визначені: труднощі формування алгоритму виконання рухових операцій і комплексу дій, які утворюють загальну структуру конкретної ГМН; недостатній стан оволодіння технікою письма; труднощі здійснення самоаналізу результатів виконання дій, що утворюють графічне уміння в співставленні з метою діяльності; низький темп виконання завдань. Важливою є виявлена дисертанткою залежність якості виконання письмових видів робіт учнями з РАС як від рівня засвоєння програмового лінгвістичного матеріалу, так і від стану сформованості у них ГМН.

У **Розділі 3** представлено результати здійсненої авторкою комплексної багатовекторної нейропсихологічної діагностики причин труднощів формування ГМН в учнів з аутизмом. Базуючись на розроблених здобувачем виокремлених напрямках структурної організації графо-моторної діяльності і детально представлених її психофізіологічних операціях, підтверджена висловлена гіпотеза про те, що труднощі у процесі оволодіння графо-моторними знаннями і навичками в

учнів з РАС можуть спричинятися недостатньою сформованістю у них складно організованої сенсомоторної бази та різних видів програмування, регулювання і контролю графо-моторної діяльності.

Важливим результатом для спеціальної психології є висновок здобувачки про те, що для визначення причин труднощів формування ГМН у дітей з аутизмом є можливим застосування класичної нейропсихологічної методики у повному її обсязі. Позитивної оцінки заслуговує й те, що для обробки й аналізу отриманих даних авторкою грамотно використовувалися математичні методи, аналіз порівняння середніх показників, статистичний параметричний критерій розпізнання.

У Розділі 4 належно представлено результати здійсненої О. Б. Аль-Мрят експериментально-дослідної апробації розробленого нею алгоритму інтенсифікації формування ГМН у молодших учнів з аутичними розладами. Їхнє підтвердження послідовно здійснювалася здобувачкою за допомогою методів і методик, адекватних меті і завданням формувального етапу дослідження.

Позитивної оцінки заслуговує достатньо масштабний за своїм змістом двоетапний навчальний експеримент, реалізований дисертанткою у декількох напрямках із застосуванням спеціальних методик. З урахуванням стану сформованості синтетичних структур здійснювалося опосередковане удосконалення процесу цілісного сприймання і переробки графо-моторної інформації. Водночас грамотно забезпечувалася інтенсифікація процесу переходу від цілісної до фрагментарної і знову до цілісної обробки графо-моторної інформації безпосередньо у процесі виконання письмових робіт учнями з аутизмом.

Слід зазначити, що у роботі реалізований авторкою алгоритм формування ГМН дозволив досягнути максимально можливої адаптації процесу їхнього формування до індивідуальних особливостей учнів з РАС. Цьому сприяло досягнення учнями достатнього розвитку сукцесивно-симультанних структур із застосуванням інтегрованого способу навчання письму, який поетапно об'єднав у собі глобальний, напівглобальний і звуко-буквений способи навчання письму. У результаті всі учні з аутизмом оволоділи ГМН на різних рівнях сформованості (високий: ЕГ – 11 %, КГ – 17 %; середній: ЕГ – 61 %, КГ – 70 %; низький – 28 %, 13 %).

Важливим є те, що упровадження експериментальної програми формування ГМН полегшило в тому числі засвоєння і застосування основних категорій правил орфографії, оскільки, залежно від ситуації, учні з аутизмом спиралися або на зорову пам'ять, або моторну пам'ять, чи використовували, відповідно до своїх індивідуальних можливостей, розгорнуту систему правил. Досягнення більш високого стану сформованості, автоматизованості ГМН сприяло не перемиканню уваги учнів на виконання цієї операції, внаслідок чого підвищилася ступінь довільності контролю за виконанням інших операцій та удосконалилася точність і ефективність їхньої реалізації.

Цінним при цьому є те, що, спираючись на теоретичні принципи вікового розвитку дитини, здобувачка методичну реалізацію корекційно-розвивального впливу спрямовувала на формування конструктивних форм взаємодії в середині системи аутична дитина-значущі дорослі. Реалізація цієї стратегії забезпечувалася дотриманням таких важливих умов, як організація індивідуальних занять із залученням в цю діяльність значущих для дитини дорослих для поліпшення взаєморозуміння та емоційного контакту всіх членів освітнього процесу на основі врахування специфіки психічного розвитку дитини; уникнення використання в навчально-виховному процесі стресових педагогічних тактик і завищеного ступеня підсилення технологій, прискорених установок, що не відповідають функціональним можливостям аутиста.

Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків. Копітка робота здійснена над нейропсихологічними, педагогічними, лінгвістичними і логопедичними науковими джерелами. У їх переліку періодичні видання, зарубіжна і вітчизняна наукова література, сучасні інформаційні ресурси у загальній кількості 361 найменування, з них 88 – іноземною мовою. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, з них основний текст викладено на 199 сторінках. Робота містить 19 таблиць, 14 фотокопій зразків виконання завдань, 2 рисунки, лінійчату діаграму.

Аналізуючи зміст дисертації, можна висловити авторці деякі зауваження та побажання.

1. Підсиленню значення дисертації сприяли б конкретні рекомендації щодо шляхів реалізації командних зав'язків між фахівцями, задіяними у процесі формування ГМН у дітей з аутизмом.

2. У дисертації і авторефераті використовуються терміни «авторська програма», «авторська методика», які є не зовсім коректними, оскільки статус авторського продукту в психології передбачає наявність свідоцтва про реєстрацію авторського права на твір.

3. Окрему інформацію другого розділу, наприклад, що стосується ілюстративного матеріалу результатів дослідження, можна було б перенести у додаток.

Однак висловлені зауваження мають дискусійний, уточнювальний характер і не знижують загальної високої оцінки дисертаційної роботи та можуть розглядатися як побажання щодо подальшого наукового пошуку.

Загальний висновок. Ознайомлення з рукописом дисертації та авторефератом дає підставу для висновку про достатню компетентність авторки, розуміння сутності наукової проблеми, відповідальності за результати наукового пошуку, узагальнення та обґрунтовані висновки. Дисертаційна робота О. Б. Аль-Мрят виконана на чітких теоретико-методологічних підставах і широкому репертуарі методик, серед яких є авторські модифікації вже відомих методик і оригінальні авторські методики формування ГМН в учнів з аутизмом. Дисертаційне дослідження здобувачки можна віднести до числа перших вітчизняних робіт, в яких на основі комплексного емпіричного дослідження, вирішуються питання, пов'язані зі складним процесом формування ГМН, з одного боку, і розумінням їх вкладу в різні типи академічних досягнень учнів, з іншого. Завершеність дослідження, його практична зорієнтованість визначається побудовою корекційно-розвивальної програми формування графо-моторної навички у молодших школярів з аутизмом, перевіркою її ефективності у процесі експериментальної роботи. Результати дослідження становлять значний інтерес для спеціальної психології і психології розвитку дітей.

Це призводить до закономірності впровадження результатів дослідження при читанні навчальних курсів по спеціальній психології і корекційній педагогіці, в

діагностичну та психолого-педагогічну роботу з учнями з аутизмом, а також вчителями та батьками дітей з метою підвищення ефективності навчального процесу і досягнення школярами більш високих академічних успіхів.

Базуючись на висловленому, є підстави стверджувати, що дисертаційна робота «Особливості формування графо-моторних навичок у молодших школярів з аутизмом» відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор Аль-Мряят Олена Борисівна заслуговує представлення на вчену раду факультету для присвоєння наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.08 – спеціальна психологія.

Офіційний опонент:

кандидат психологічних наук, доцент
завідувачка лабораторії психологічного
супроводу дітей з особливими освітніми
потребами Українського науково-методичний центру
практичної психології
і соціальної роботи НАПН України

А. Г. Обухівська

Власноручний підпис Обухівської А. Г. підтверджую:

Директор

В.Г.Панок